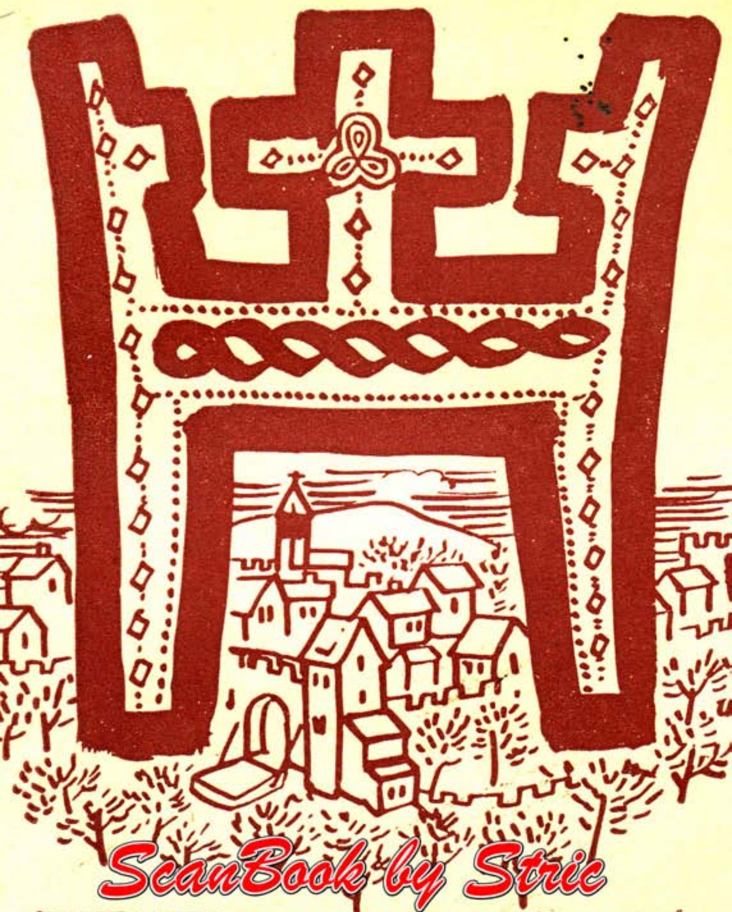

ScanBook by Stric

DR JULIJE MAKANEC

VELIČINA I PROPAST KRALJEVSTVA HRVATSKOGA

DR. JULIJE MAKANEC

VELIČINA I PROPAST KRALJEVSTVA HRVATSKOGA

HRVATSKA KROZ VJEKOVE

KNJIGA I.

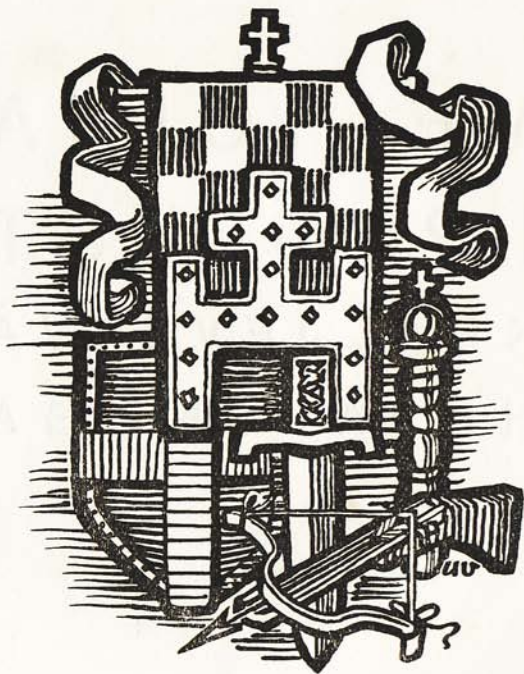
IZDALA: PROMIČBA USTAŠKE MLADEŽI

DR. JULIJE MAKANEC

VELIČINA I PROPAST KRALJEVSTVA HRVATSKOGA

ZAGREB 1942

OPREMA: VLADIMIR UDATNY

PRIJE DOLASKA HRVATA

Zemlja Hrvata

Zemlja, koju su naselili Hrvati po svome dolasku sa sjevera, leži izmedju Drave, Jadranskoga mora i Drine, podudara se dakle uglavnom sa zemljištem, koje obuhvaća danas Nezavisna Država Hrvatska. U strahovitim i krvavim mnogovjekovnim borbama s nebrojenim protivnicima sačuvali su Hrvati gotovo potpuno svoj djedovski posjed.

Po svojoj gradji hrvatska zemlja nije jedinstvena, već se dijeli na tri raznovrsna područja i to na obalu Jadranskoga mora, na goroviti Kras i na plodnu nizinu izmedju Save i Drave.

Jadranska obala, puna otoka i sjajno razvedena, s velikim brojem zgodnih luka, bila je jaka privlačna točka za susjede s druge strane Jadrana i prema njima otvorena.

Zemlja izmedju Save i Dinarskih planina najslabije je zaštićena prema istoku, a odijeljena od Jadranske obale, dok je nizina izmedju Save i Drave otvo-

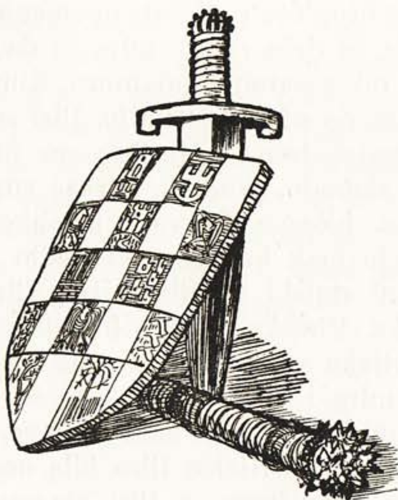
rena prema sjeveru, a relativno zatvorena prema jugo-zapadu.

Hrvatska zemlja rastrgana je gorskim kosama i ne čini cjelinu, koja bi bila zgodna za stvaranje i održavanje jedinstvene države na primitivnom stupnju tehničke civilizacije. Jadranska je obala odijeljena od svoje kontinentalne pozadine, a Posavska Hrvatska od Dalmatinske Hrvatske. Neprohodne gorske kose bile su u srednjem vijeku, kad nije bilo ni dobrih cesta ni željeznica ni brzojava ni brzoglasa, neprelazne zapreke za stvaranje čvrstih veza medju pojedinim hrvatskim krajevima i sprječavale su usredotočenje i ujedinjenje hrvatske političke i vojničke snage u sudbonosnim borbama, u koje je ta snaga morala ući.

Osim te nezgode nepovoljan je politički čimbenik bio i sam geopolitički smještaj Hrvatske kao zemlje, gdje su se ukrštavali suprotni velevlasni interesi, i zemlje, koja — kako Šufflay reče — leži na zapadnom rubu ponora, koji dijeli Istok od Zapada.

Taj geopolitički položaj uvelike je odredio hrvatsku povjesnu sudbinu kao i političke sile, s kojima su Hrvati tokom vjekova morali voditi borbu za

samoodržanje: sa zapada su to bili Mletci, sa sjevera Franci, anacionalni imperij Habsburga i Mađari, a sa istoka Bizant, Bugari, Osmanlije i Srbi. Jedino s juga Hrvati nisu bili ugrožavani.

Iliri i Rimljani

Prije dolaska Hrvata živjeli su na području današnje Hrvatske Iliri, u čijim je žilama bilo primjesa i keltske krvi. Bili su stasita tijela, vrlo ratoborni i hrabri, ali su teško podnosili stegu i bili naklonjeni samovolji, pljački i gusarstvu. Takove susjede u svojoj blizini nije mogao podnositi carski Rim, i kada Iliri ne htjedoše poslušati opomene rimske, da se drže reda i mira te da odustanu od gusarenja po moru, Rimljani navališe na njihovu zemlju. Iliri su bili neustrašivi borci i hrabro su branili svoju slobodu, a nakon poraza znali bi podizati bijesne i krvave ustanke. Na kraju je ipak konačno pobijedio ustegovljeni rimski vojnik divljeg ilirskog hajduka. Rimsko carstvo bilo je u starom vijeku nosilac ideja reda, zakonitosti, mira i blagostanja, i te su ideje Rimljani donijeli i u naše krajeve. Dok je zemlja za vrijeme Ilira bila neobradjena i zapuštena, a Iliri stanovali u bijednim potleušicama, gdje im je pi-

jančevanje bilo najveći životni užitak, dolaskom Rimljana nastaju velike promjene: uredjuje se uprava i sudstvo, moćna i ustegovljena vojska pribavlja poštovanje rimskim zakonima, grade se mostovi i ceste, po kojima vojska može brzo doprijeti onamo, gdje ustreba, a te ceste dolaze dobro trgovini i obrtu. Niču brojni gradovi, u kojima vlada uljudba i blagostanje. Suše se bare i močvare, sade se vinogradi, obradjuju polja, a zemlja puna četiri vijeka uživa »rimski mir« (pax romana) pod zaštitom najsnažnije države svijeta.

Bezbrižan život, mir i blagostanje medjutim pomalo otupljuju i oslabljuju one kreposti i muževne vrline, kojima je stari Rim zahvaljivao svoju veličinu i snagu. Širi se mekuštvo i pokvarenost, širi se duh udobnosti i uživanja. Unutrašnja snaga države pomalo gnjije i u njenom se krilu stvaraju klice konačnoga raspadanja i propasti.

Kršćanstvo

U to vrijeme, i to naročito od početka četvrtoga vijeka, pojavljuje se kršćanstvo kao velika duhovna i povjesna snaga u Evropi. Nauka Kristova o čovjeku kao nosiocu besmrtne duše, kao biću stvorenom na sliku i priliku Božju, koje prema tome treba cijeniti i poštovati, nauka, po kojoj pravi zavičaj čovjekov nije svijet nego nadsvijet, nauka o povezanosti čovjekovoj s Božanstvom, koje kraljuje nad svemirskim prostorima i prodire u najskrivenije i najintimnije kutove ljudske unutrašnjosti, nauka o uzvišenom osjećaju ljubavi prema Bogu i svim njegovim stvorenjima, osjećaju koji treba da veže roba i gospodara, rimskoga patricija i sarmatskog nomada, i sve ljude ujedini u veliku religioznu zajednicu, ta kršćanska nauka unijela je sasvim nove elemente u dosadašnji uljudbeni život rimskoga imperija.

U društvovnom pogledu uticaj kršćanstva pokazao se u tome, što se s ro-

bovima počelo čovječnije postupati, što se ratni sužnjevi nisu više ubijali, što se počela posvećivati briga siromašnima, nevoljnima i nezaštićenima.

Kad su nastali poslije propasti zapadno-rimskoga carstva u drugoj polovini V. vijeka pod pritiskom velikog gibanja i premiještanja etničkih masa Germana, Huna, Avara i Slavena ratovi, uništavanja, pljačke, pustošenja, paleži i ubijanja u čitavoj Evropi, kršćanstvo, oličeno u rimskoj crkvi, ostalo je jedino svijetlo, što je u mraku sjalo prigušenim sjajem. Kršćanstvo je značilo onu duhovnu snagu, koja je bila pozvana, da obuzda divlje nagone svježih i krepkih naroda te ih privede uljudjenom životu.

Avari i Slaveni

U drugoj polovini VI. vijeka pojaviše se u Panonskoj nizini Avari. Bio je to ratnički narod mongolskoga podrijetla, nesposoban za primanje i usvajanje viših kulturnih vrednota, okrutan i divlji, kojemu se život uglavnom temeljio na pljački dobara, što su ih drugi radom stvorili. U Panonskoj nizini većina pučanstva bila je slavenskoga podrijetla. S početka je Avara bilo tek kojih dvadesetak hiljada, a ipak su oni mogli bez većih borbi i poteškoća zagospodariti nad golemim slavenskim masama.

Kako je to bilo moguće? Razloge toj činjenici treba tražiti u slavenskom karakteru. Slaveni su uvijek pokazivali izrazitu nesposobnost da organiziraju vlastitu čvrstu vlast. Bizantski car Mauricije veli o njima: »Kako kod njih ima mnogo glavara, a jedan s drugim ne živi u slozi, nije nezgodno neke od njih predobiti obećanjima i darovima, a onda na ostale napasti, da ih ne bi mržnja na nas sve ujedinila, pa da ne postanu

jedna država.« Ta briga cara Mauricija bila je suvišna. Slaveni nisu u sebi imali državotvornoga nagona. Naročito značajna osebina im je bila, da se nikako nisu htjeli pokoravati bilo kojem svome čovjeku. Bili su nepopravljivi svadljivci, svaki je htio u dogovoru i skupštini imati pravo, a čim bi se pojavila koja jača ličnost, naišla bi na nepobjedivi otpor ostalih. Svako slavensko pleme bilo je svijet za sebe. Medju slavenskim plemenima nikada se nije pojavila politička misao, da bi se mogli ujediniti u veliku i snažnu državu. Kada su pošli na selidbu nijesu se selili kao politički čvrsto organizirani narodi, nego kao male skupine, koje su gotovo nečujno ispunjavale i naseljavale goleme prostore .Jedan povjesničar pita se u čudu: »Kako se to moglo desiti bez buke, i odkud dodjoše ti bezbrojni milijuni Slavena?«

Slavenska je priroda puna protuslovlja. S jedne strane bili su Slaveni mirni ribari, pčelari, ratari i stočari, a s druge strane bili su izloženi naglim provalama nepromišljena bijesa i okrutnosti. S jedne strane djetinja dobrota srca i dobroćudna naivnost, a s druge nevjera i krvna osveta. Kao narod arijskoga po-

drijetla Slaveni su pokazivali znatnu kulturotvornu sposobnost. Mitologiji starih Slavena ne može se poreći poezija i ljepota, a njihov smisao za glazbu i pjevanje opazili su već i najstariji pisci.

Najveća slavenska mana bila je politička nesposobnost pa čak i ravnodušnost prema političkom zbivanju. Vječito su bili podvrgnuti tudjoj volji i vlasti, jer nisu umjeli organizirati svoju vlastitu. Oni su bili podložni Skitima, Bastarnima, Gotima, Hunima i Avarima. Oni, nepopravljivi svadljivci i nesposobni da slušaju, dok su medju sobom sami, podnosili su strpljivo jaram tudjina, radili za njega najteže poslove i pokoravali se njegovim zapovijedima. Oni, koji nijesu htjeli biti vojnici, dok su bili samostalni i slobodni, trpjeli su, da ih tudjin šalje bez oklopa i bez poštede u prve bojne redove. Oni, koji su živjeli u zadrugama uzornim i čistim obiteljskim životom, trpjeli su, da im tudjin odvodi i sramoti žene i kćeri. Oni nisu bili duševno tupi i osjećali su svoju nesreću, ali njihova je politička volja bila mrtva, oni nisu znali, kako da si pomognu. Bol je narasla do tolikoga stupnja, da su tražili zaborav i spas u pijanstvu. Ta strast za opojnim pićima

bila je kod Slavena razvijena do nevjerojatne snage i nije se rijetko dešavalo, da bi ih protivnici i u samom boju zarobljavali polupijane.

Taj duboki osjećaj boli, to nezadovoljstvo s vlastitom sudbinom, koju nisu bili kadri promijeniti, stvorilo je kod Slavena onu dubinu i onaj silni raspon duhovnog proživljavanja, kojim se odlikuju medju ostalim skupinama naroda, a koji je u klasičnim djelima ruske književnosti i glazbe našao svoj umjetnički izraz.

Mi Hrvati nismo čisti Slaveni, što dokazuje već naš jaki državotvorni nagon, ali ipak je slavenska komponenta našega narodnog bića dosta jaka. Ta činjenica nas ne mora zabrinjavati, jer smo već vidjeli, kako je divan i čvrst ljudski soj proizašao iz germansko-slavenske mješavine u sjeveroistočnoj Njemačkoj. Uslov ovako povoljnoga razvoja svakako je taj, da slavenske mane dobiju svoju jaku duhovnu protutežu, i u tom slučaju dolaze jače do izražaja pozitivne strane slavenske duše. Mi Hrvati na pr. svoj izraziti dar za poeziju i umjetnost imamo u prvom redu zahvaliti slavenskoj komponenti, a svoj drža-

votvorni nagon i svoju vojničku sposobnost gotskoj i iransko-kavkaskoj komponenti svoga narodnog bića.

Već iza Karpata Hrvati su bili donekle slavizirani, a slavenski se elemenat našega narodnog jezgra još pojačao dolaskom na jug i miješanjem sa slavenskim plemenima, koja su ovdje ostala iza Avara. Hrvati su prema tome morali pored borbe s vanjskim neprijateljima voditi i tešku borbu s negativnostima, koje su proizlazile iz tih slavenskih sastojaka. Bilo je teških razdoblja, kada je izgledalo, da je slavenska politička nesposobnost potpuno preotela maha u našem narodnom životu, ali je uvijek neslavenska baštinska jezgra bila dovoljno jaka, da se opre, održi i regenerira. To je bilo najopasnije vjekovno hrvanje, što su ga Hrvati proživjeli, mnogo opasnije od bilo kakove borbe s vanjskim neprijateljima. Hrvatska je duša bogata i duboka, Hrvati su kulturotvorno visoko nadaren narod, ali samo ako u nama postoji snažna politička svijest i državotvorna volja i sposobnost, moći ćemo osigurati svoju budućnost od sila kaosa i anarhije, koje uvijek drijemaju u slavenskoj duši kao usnule zvijeri. Svaki Hrvat mora dakle

osjećati kao svoju najsvetiju dužnost, da u svojoj vlastitoj unutrašnjosti svakoga dana i časa čuva stražu za Hrvatsku!

HRVATSKE KNEŽEVINE

Dolazak Hrvata i njihov odnos prema kršćanskoj civilizaciji

Početkom VII. vijeka preplavile su avaro-slavenske horde čitav Balkan i doprle do obala Jadranskoga mora. Kako su Avari bili divlji i pljačkaški narod, a s njima združeni Slaveni potpuno u njihovoj vlasti, oni su svuda, kamo su došli, donijeli pustošenje i uništavanje. Garišta i razorena ognjišta bila su njihov trag. Preplašeni stanovnici primorskih gradova pobjegli su na dalmatinske otoke, da spasu bar gole živote. Bizant je bio slab i nije bio sposoban, da u svim dijelovima svoga carstva uspostavi red. Bizantski car Heraklije pozvao je zato sa sjevera ratničko pleme Hrvata, da Dalmaciju oslobode avarskih pljačkaških hordi, i obvezao se, da će im zemlju, koju na taj način mačem osvoje, predati na slobodno uživanje. Hrvati su se tom pozivu odazvali.

O rasnom podrijetlu Hrvata postoje razna mišljenja. Dok su ih stariji naši

povjesničari smatrali čistim Slavenima, novija su istraživanja dovela do drugačijih mišljenja. Danas postoje uglavnom dvije hipoteze o podrijetlu Hrvata. Dok ih jedni drže Gotima, koji su se u zakarpatskim krajevima donekle poslavenili, drugi drže, da su oni potomci iransko-kavkaskih plemena, koja su, zahvaćena velikim gibanjem za seobe naroda, dospjela u krajeve sjeverno od Karpata.

Da Hrvati nisu čisti Slaveni pokazuje se već i načinom, kako su stupili na povjesnu pozornicu. Dok čiste Slavene većinom vidimo podložne drugim narodima, dok slavenske seobe imaju karakter povjesno nečujne infiltracije, Hrvati stupaju u povijest kao ratnički organizirana jedinica, kojoj je povjeren važan zadatak stvaranja reda na istočnoj obali Jadrana. Dok Slaveni nisu imali nikakove državne i političke sposobnosti, ta se sposobnost Hrvatima nikako ne može poreći, budući da im je uspjelo u kratko vrijeme u krajevima izmedju Drave i Jadrana stvoriti nekoliko dobro uredjenih kneževina, a za dva i po stoljeća rada i borbe oni su se ujedinili u jednu cjelinu unatoč vrlo nepovoljnih geografskih prilika i stvorili državu, koja je bila najjača na Balkanu.

Borba s Avarima bila je duga i krvava, i u njoj su Hrvati konačno iznijeli potpunu pobjedu. Odmah se osjetio drugi duh na Jadranskoj obali. Stanovnici primorskih gradova, koji su bili nosioci starorimske kulturne tradicije i kršćanske prosviječenosti, a koji su se pred navalom poludivljih avaro-slavenskih hordi sklonili na otoke, počeli su se sada vraćati natrag. Hrvati sa svojim jakim smislom za red i svojim visokim sposobnostima, ulili su im povjerenje. Oni su s Hrvatima ušli u društveni saobraćaj, trgovali s njima pa i ženili se. Oni su značili prvi dodir Hrvata sa svijetom rimske uljudbe.

Da su i Hrvati, obdareni smislom za viši život reda i kulture, svom snagom nastojali svoje odnose s tim zapadnim svijetom produbiti, razumije se samo po sebi. Kako su rimski pape u srednjem vijeku vodili politiku smirivanja medju narodima i politiku obuzdavanja njihovih napadačkih i otimačkih nagona, bilo je prirodno, da su se s tim namislima obratili i na Hrvate. Pregovori rimskih papa s Hrvatima doveli su uskoro do povoljnih rezultata, jer su se Hrvati pokazali skloni ideji stvaranja univerzalnoga reda i mira medju naro-

dima kao uvjeta za bolji i čovjeka dostojniji život. Godine 679. sklapaju Hrvati s papom Agatonom ugovor o nenapadanju. Car Konstantin Porfirogenet o tome ugovoru medju ostalim veli i ovo: »Hrvati ... se stalno i nepokolebivo zakleše sv. Petru apostolu, da nikada ne će provaljivati u tudju zemlju ... nego će mir gojiti sa svima, koji hoće.« — Hrvati su dakle u to vrijeme bili već kršćanski narod u srdačnom dodiru sa središtem kršćanskoga svijeta. Oni su se obvezali da će se uklopiti u veličanstveni sistem općega kršćanskoga reda i čuvati mir s onima, koji hoće. Ovaj dodatak »koji hoće« značio je opomenu susjedima, koji bi se usudili zalijetati u zemlju, što ju je hrvatski narod za sebe osvojio oslobodivši je avarskih tlačitelja i zlodjela.

Prije sklapanja toga ugovora Hrvati su podlegli tu i tamo svome ekspanzivno-ratničkom nagonu te se god. 641. iskrcali čak na talijanskoj obali, napali grad Sipontum i ugrozili kneževinu Benevent, odakle su teškom mukom i to samo pomoću ratne varke suzbijeni. Nakon sklapanja ugovora s rimskim papom Hrvati su se uvijek muževno držali zadane riječi i nikada nisu provaljivali u tudje zemlje.

Hrvati i Franci

Kneževine, koje su Hrvati osnovali došavši u svoju novu domovinu, bile su ove :

1. Posavska Hrvatska: zemlja izmedju Drave i srednje Bosne. Južna je granica te kneževine prelazila rijeku Savu, tako da i kasniju sjevernu Bosnu moramo računati u Posavsku Hrvatsku. Na zapadu bila je granica Posavske Hrvatske Velika i Mala Kapela.

2. Bijela Hrvatska: zemlja, kojoj je zapadna granica bila Jadransko more, istočna rijeka Vrbas, a južna rijeka Cetina. Na ovom dijelu svoga životnoga prostora došli su Hrvati u najuži dodir sa zapadnim kršćanstvom, te je ta zemlja bila najvažniji dio i kolijevka hrvatske države.

3. Crvena Hrvatska: zemlja, koja je obuhvaćala krajeve od Cetine pa preko Neretve, Dubrovnika i Kotora sve tamo do oblasti, koje nose ime Duklja ili Zeta.

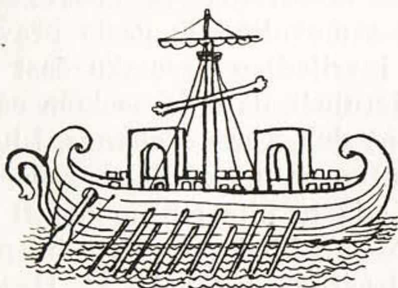
4. Bosna: u prvo vrijeme sasvim mali prostor oko gornjega toka rijeke Bosne.

Geografska rastrganost hrvatskih zemalja prouzročila je odvojeni razvoj pojedinih hrvatskih kneževina, od kojih je svaka vodila svoju posebnu vanjsku politiku već prema posebnim poteškoćama, s kojima se morala boriti. To je naročito došlo do izražaja u odnosima izmedju Hrvata i Franaka.

Veliko franačko carstvo bilo je hrvatski susjed na sjevero-zapadu. Pod vladom Karla Velikoga, koji spada medju najveće vladare svjetske povijesti, krajem VIII. i početkom IX. vijeka, ono je zahvatilo golemo područje, koje danas zaprema Njemačka, Italija, Francuska i Mađarska. Bilo je prirodno, da je ekspanzija toga carstva bila upravljena i na one krajeve, u kojima su stanovali Hrvati. Posavska Hrvatska ušla je dobrovoljno u sastav te moćne države. Bijela Hrvatska držala je, da je njoj lakše očuvati unutrašnju samostalnost u sklopu bizantskoga područja, jer je Bizant imao daleko slabiju središnju vlast i daleko manje političke dinamike. Nakon uključenja Posavske Hrvatske u franačko carstvo požurio se furlandski grof Erik, da si prisvoji i Bijelu

Hrvatsku. Medjutim primorski Hrvati skočiše na oružje i god. 779. dodje do prvoga sukoba izmedju plemenitih ratničkih naroda Franaka i Hrvata. U bitci kod Trsata iste godine razbiše Hrvati franačku vojsku grofa Erika, koji izgubi život i tako plati glavom svoju brzopletost.

Godina osamstota godina je vrhunca Karlove moći. Papa ga u Rimu okruni za rimskoga cara, i tako na njegovu ličnost i državu pade magični sjaj i slava staroga rimskog imperija. Njegovo je carstvo imalo tendenciju da bude univerzalno kršćansko carstvo Evrope, koje će okupiti pod jednom svjetovnom vlašću sve evropske narode. Pod tim okolnostima priznala je i Bijela Hrvatska njegovo vrhovničtvo.

Ljudevit Posavski

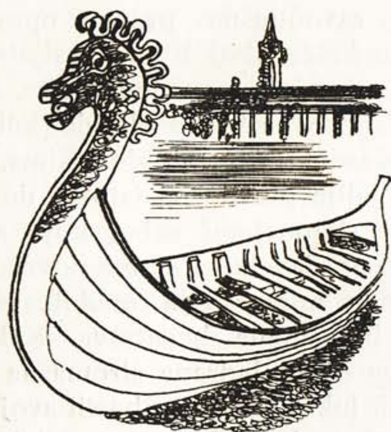
Hrvati su ušli u rimsko carstvo Karla Velikoga u uvjerenju da pristupaju velikoj i uredjenoj kršćanskoj zajednici naroda. Ali kad je poslije smrti Karla Velikoga nastalo radi slabosti njegova nasljednika Ljudevita Pobožnoga gotovo bezvladje, u kojemu su pojedini velikaši radili na svoju ruku i činili nasilja, Hrvati to nisu bili voljni trpjeti. Dok su odnošaji Bijele Hrvatske s franačkom državom bili uglavnom dobri, nije to bio slučaj s Posavskom Hrvatskom, u kojoj je upravljao Ljudevit Posavski. Furlandski markgrof Kodolah, u čiju je oblast spadala Posavska Hrvatska, samovoljno je gazio prava hrvatska i vrijedjao hrvatsku čast i ponos. Vjerujući, da u franačkom carstvu vlada još duh Karla Velikoga, Ljudevit se potužio na ta nedjela franačkome caru. Kada tu nije mogao dobiti svoje pravo, digne Ljudevit sa svojim posavskim Hrvatima ustanak. U Hrvatima nije bilo one praslavenske političke pa-

sivnosti, koja je bila razlogom, da su Slaveni stoljećima bez otpora trpjeli nasilja i nepravde. Grof Kodolah odmah podigne vojsku na Ljudevita Posavskog, ali ga Hrvati hametice potukoše, i on sam umre tokom rata od groznice. Poslije Kodolahove smrti Ljudevit ponovno pokuša pomiriti se s franačkim carem, ali uzalud. Kad su tako svi pokušaji, da se spor riješi na miran način, propali, Ljudevit Posavski, herojska državnička priroda, stvori odluku, da na području, na kojemu je nekada bila avarska država, sada uskrisi hrvatsku državu i raskine svaku vezu s franačkim carstvom. U tu svrhu pokrene sve snage, kojima je mogao raspolagati. Da su tada svi Hrvati bili složni, da se Bijela Hrvatska u toj borbi priključila svojoj posestrimi Posavskoj Hrvatskoj, Hrvati bi možda u tom času mogli stvoriti djela, koja bi bila značajna za evropsku povijest. Nažalost Borna, knez Bijele Hrvatske, imao je neke svoje posebne račune. Kako je u Bijeloj Hrvatskoj ostalo još tragova bizantske vlasti, kako su stanovnici otoka i glavnih primorskih gradova bili Romani-bizantofili i stajali pod bizantskom zaštitom, a Borni su bili trn u oku,

mislio je on to »romansko pitanje« svoje kneževine riješiti povoljno uz franačku naklonost i pomoć. Zato se on odlučio ne samo da ostane izvan sukoba, u koji je ušao Ljudevit Posavski s franačkim carstvom, nego je Ljudevita u jeku borbi s Francima još i napao svojom vojskom. Ali snaga Ljudevita Posavskoga bila je golema: on je ne samo razbio Bornu i poharao mu kneževinu, nego je suzbio i devet franačkih vojski koje su na njega krenule.

Pred silom golemoga carstva franačkog Ljudevit se Posavski konačno ipak nije mogao održati. Kada je i deseta vojska krenula na njega i njegove izmorene borce, on je s četom svojih najodabranijih i najvjernijih pristaša i ratnika napustio svoju prijestolnicu tvrdi Sisak, i pred franačkom se silom pokušao skloniti kod nekog srpskog župana. Taj vjerolomnik medjutim pokušao je Ljudevita »maknuti« po uputi Franaka. Ali Ljudevit još nije bio na kraju svojih snaga, i srpski je župan svoj izdajnički pokušaj platio glavom. Nemajući nigdje skloništa i zaštite Ljudevit se obrati Borninu ujaku u Bijelu Hrvatsku, ali tu po Borninoj odluci

bude potajno umoren. I tako taj junački borac, koji je pune tri godine odolijevao sili franačkoga carstva, pogibe na kraju od bratske hrvatske ruke.

Mletci

Dalmatinska je Hrvatska priznavala formalno franačku vrhovnu vlast, ali je živjela sasvim samostalnim unutrašnjim životom. Tokom IX. vijeka počela se na zapadnoj obali Jadrana jače razvijati jedna nova politička sila, s kojom su Hrvati morali voditi vjekovne borbe, a ta je sila bila mletačka trgovačka republika. Ona je svu svoju politiku gradila na čisto trgovačkim interesmia. Ona je ostala ravnodušna prema opasnosti, koja je kršćanskoj Evropi prijetila od Arapa, njoj je bilo svejedno i to, što je u kršćanskoj crkvi došlo do kobnoga raskola izmedju Carigrada i Rima. Njene su galije plovile na istok i donosile odande skupocjenu robu, koja se na zapadu prodavala za skupe novce. Tom trgovinom mletačka je republika sticala svoja bajoslovna bogatstva. Kako je zapadna obala Jadrana siromašna i bez zgodnih luka, Mletci su bacili svoje oko na istočnu obalu, koja je stajala pod hrvatskom vlašću. Tu je bilo sjajnih

luka, tu je bilo šuma, tu je bilo kršnih i snažnih ljudi. Mletci su nesmiljeno sjekli šume, i drvo svojim galijama odvozili Arapima, kojima su pored toga dobavljali oružje, a isto tako su lovili i ljude te ih prodavali kao roblje na istoku. Što je to bilo protiv izričitih zabrana vrhovnoga glavara kršćanstva, to se Mletaka malo ticalo: trgovina iznad svega! Da Hrvati s takvim susjedom nisu mogli ostati u dobrim odnosima, to se samo po sebi razumije. Prvi, s kojima su Mletci došli u sukob bili su mrki Neretljani, koji su unutar hrvatskoga naroda sačinjavali jednu posebnu skupinu, koja je imala naročite duševne značajke. Neretljani su najdulje zadržali divljinu krepkih barbara, oni su najduže zadržati pradjedovsku pogansku vjeru i najteže se pomirili s kršćanstvom — s njima uopće nije bilo dobro imati posla. To su prvi osjetili sami Mlečani, jer su im Neretljani obilno vraćali milo za drago, lovili kao gusari po moru njihove galije i jao onoj, koja im je dopala šaka. Sukob izmedju Neretljana i Mlečana proširio se postepeno u opći hrvatsko-mletački sukob.

Trpimir

Polovinom IX. vijeka javlja se u Bijeloj Hrvatskoj knez Trpimir, praotac hrvatske kraljevske dinastije, koja je Hrvatskom vladala četvrt tisućljeća. Od njega nam je sačuvana i povelja, kojom je obdario splitsku nadbiskupiju bogatim posjedima god. 852. Ta je povelja ujedno prvi diplomatski spomenik, u kojemu se spominje hrvatsko ime.

Za njegova vladanja nema značajnijih vojničkih sukoba. Na istočnoj granici Hrvatske, možda izmedju Zvornika i Save, došli su Hrvtai u prvi povjesni dodir s Bugarima, koji su kao mlad i ekspanzivan narod širili svoju vlast od središta Balkana prema zapadu. Naišavši na snažan hrvatski otpor Bugari su sklopili su Hrvatima mir.

Trpimir nam se ukazuje kao staložen vladar na visini sredovječne kulturne svijesti, u kojoj su nadsvjetske religiozne vrednote važile kao ono, što je za čovjeka važnije i značajnije od svega, što pruža ovaj svijet, u kojemu je čo-

vjek samo prolazan gost, i koji zapravo nije ništa drugo nego dolina grijeha i suza. Sredovječni duhovni čovjek živio je u vječnoj brizi za prekogrobnu sudbinu svoje duše. Ovaj svijet bio je za njega poprište, na kojemu vode borbu Bog i Sotona. Svaki kršćanin bio je u toj borbi borac Božji, i u njoj se morao pokazati kao neustrašiv vitez. Kao što je vitez u turnirskoj borbi osjećao na sebi pogled gledalaca, a prije svega pogled dame svoga srca, tako je i duhovni vitez, kao borac na bojištu svoje duše, osjećao na sebi pogled idealnih gledalaca: arkandjela, andjela i svetaca Božjih, koji se raduju svakoj njegovoj pobjedi, a tuguju nad svakim njegovim porazom u borbi protiv Sotone i carstva njegova. Na taj je način u duši kršćanskoga viteza postojala nečuvena dramska napetost, napetost, o čijoj snazi i jačini novovjeka pokoljenja, a pogotovo pokoljenja odgojena u duhu tehničke civilizacije, nemaju često ni pojma.

Knez Hrvatske Trpimir, praotac dinastije Trpimirovića, bio je takav sredovječni duhovni vitez. U svojoj povelji benediktincima on veli doslovno: »Ne znajući kada će doći posljednji dan i čas, i veoma zabrinut za spas

svoje duše, posavjetovavši se sa svojim županima, odlučih podići samostan i u nj smjestiti zbor braće«.

Trpimir dakle podiže u svojoj kneževini prvi samostan redovnicima reda sv. Benedikta. Lozinka je toga reda »Moli i radi!« (Ora et labora!) Taj je red kao svoje članove brojio ljude duboke duhovnosti, koji su se nevoljko osjećali u bučnom i šarenom vašaru svjetskoga života i tražili unutar samostanskih zidina mir, tišinu i samoću. Tihi i povučeni predavali su se benediktinci svome radu, koji je bio izvanredno mnogostran. Oni su imali uzorna gospodarstva, bavili se obrtom, a isto tako i čisto kulturnim radom. Marljivo su pisali i prepisivali knjige, produbljivali kršćansku nauku i prosvjetu, brižljivom pažnjom pohranjivali rukopise ne samo kršćanskih nego i starih grčkih i rimskih pisaca, gradili su skupocjene crkve i samostane pomažući time umjetnike, graditelje i obrtnike. Mnogo bi starih kulturnih dobara i vrednota propalo, da nije bilo benediktinskih samostana.

Da je hrvatski knez Trpimir bio pažljivi prijatelj toga reda, podizao mu u suglasnosti sa svojim županima samo-

stane na svome području, činjenica je od velike važnosti za prosudjivanje duha, kojim je odisala hrvatska unutrašnja politika: Hrvatska sa svojim prosvijećenim kneževskim dvorom bila je tada zemlja na visini evropske kršćanske uljudbe.

Za vrijeme Trpimirovo pojavili su se već prvi znaci kasnijega definitivnog vjerskog raskola izmedju Istoka i Zapada, izmedju carigradskoga patrijarha i rimskoga pape. Bizant je bio zatrovan moralnom gnjileži, carigradski carski dvor bio je ognjište moralne razuzdanosti i raskalašenosti. Taj i takav dvor htio je imati odsudan uticaj i na samu crkvu i podvrći je svojoj vlasti. Budući da je rimski papa stajao na stajalištu, da je crkvena vlast ne samo neodvisna od svjetovne nego čak u izvjesnom pogledu i nad njom, on je po prirodi stvari morao ustati protiv namjera carigradskoga dvora. Carigradski dvor postavi za carigradskog patrijarha jednu svoju kreaturu imenom Focija, i taj je čin bio uvod u dogadjaje, čiji je logični završetak bio konačni duhovni prelom izmedju Carigrada i Rima, duhovni prelom, koji je u povijesti hrvatskoga naroda imao sudbonosan značaj.

Domagoj

Trpimira nije naslijedio njegov sin, kao što bi to bilo po nasljednom pravu prirodno, nego knez Domagoj, koji nije bio iz porodice Trpimirovića. To se sigurno nije dogodilo bez unutrašnjih sukoba, koji su zacijelo imali i dublju političku pozadinu. Pored duhovne i vjerske borbe, koja se razmahala izmedju Carigrada i Rima nastala je usporedno s njome i ljubomorna politička utakmica izmedju bizantskog i franačkog carstva, a u središtu te utakmice i borbe ležale su baš hrvatske zemlje. Domagoj je bio pristaša Franaka i odlučno naklonjen Zapadu. Činjenica, da je on postao hrvatski knez, značila je za bizantsku politiku u Hrvatskoj nesumnjiv poraz.

I bizantsko i franačko carstvo gledalo je vojnim djelima podići svoj ugled. Kako su u to doba Arapi počeli prodirati u Sredozemno more i Jadran, pružila se za to i dobra prilika. Kad su Arapi podsijedali Dubrovnik osvane pred njim bizantinsko brodovlje i Arapi

moradoše napustiti opsadu. Kako su Arapi u južnoj Italiji osvojili grad Bari i izgradili ga u čvrsto uporište, franački je car Ljudevit II. odlučio, da ih odavde istjera, te pozvao u pomoć i hrvatsku mornaricu pod Domagojem. To je prvi put u povijesti, da hrvatska bojna sila nastupa na ratnom poprištu u obrani Evrope od vanevropskih sila. Udio hrvatske mornarice u osvojenju Baria godine 871. bio je vrlo značajan i uspješan.

Ali dok su se Hrvati pod Barijem borili za opću evropsku stvar i za oslobođenje klasičnoga tla Italije od barbarskog nametnika, podmukli Bizant uz pomoć brodovlja mletačke trgovačke republike navali na Dalmaciju. Bizantu je bilo krivo, što je Domagoj u borbi protiv Arapa stajao uz Franke, a ne uz Carigrad, pa ga je htio svojim podmuklim napadajem prisiliti na povratak. Hrvatska je obala strahovito poharana i opustošena, dok su se hrvatski ratnici borili pod Barijem. Tako je izgledala kršćanska solidarnost bizantskoga carstva.

Zbog ovoga slučaja s Hrvatskom došlo je do žestokih medjusobnih predbacivanja izmedju Bizanta i Franaka, koja se završiše time da se bizantsko-frana-

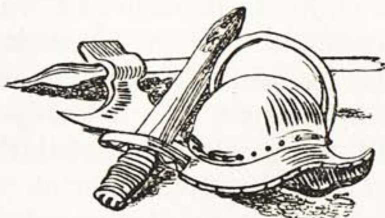
čki savez, sklopljen za obranu od Arapa, raspao. Kako su Mlečani zajedno s Bizantincima sudjelovali u haranju hrvatskih obala i odvodjenju zarobljenika, a kako opet Hrvati nisu bili vikli primati udarce, a ne vraćati ih, knez je Domagoj, čim je bila opsada Barija pobjedonosno završena, sa svojom pomorskom silom zadao Mlečanima toliko jada, da su ga prozvali najgorim vodjom Hrvata (»pessimus dux Croatorum«) i zajaukali toliko, da se čulo čak do Rima. Papa je sada nastupio kao posrednik izmedju Hrvatske i Mletaka nastojeći da dodje do mira izmedju tih dviju kršćanskih sila.

Bizantska politika nije u Hrvatskoj nikako mirovala, ona je stalno rovarila protiv Domagoja. Medjutim: ako je bio lukav Bizant, Domagoj je bio još lukaviji, te mu je uspjelo otkriti na vrijeme zavjeru bizantofila. On je bio neumoljiv protivnik i nije znao za milost: on je bizantofile istrijebio takovom oštrinom, da je čak rimski papa pokušao ublažiti kneza, moleći ga, da one, koji bi mu radili o glavi, ne kazni odmah smrću, nego samo izgonom iz Hrvatske.

Knez Domagoj bio je energična i snažna ličnost. On je bio odlučan branitelj

zapadne orijentacije hrvatske politike, i borbu za tu orijentaciju vodio je s očiglednim uspjehom.

Pod konac njegova života dodje izmedju pojedinih kandidata za franačko prijestolje do gradjanskoga rata, u kojemu su i hrvatski krajevi ljuto stradali. Pod Domagojevim sinom Iljkom Hrvati podigoše opći ustanak i otresoše se franačke vlasti god. 878.

Zdeslav i Branimir

Hrvatska je ipak i dalje ostala poprište ljute borbe izmedju Istoka i Zapada. Kako je politička snaga franačkoga carstva pod konac IX. vijeka bila znatno oslabila, bizantski se politički uticaj u hrvatskim krajevima sve to više jačao. Za vrijeme energičnoga kneza Domagoja svi su pokušaji Bizanta, da osigura svoju prevlast i svoj politički uticaj u Hrvatskoj, ostali bezuspješni. Ali kad je taj moćni državnik zaklopio oči, položaj se iz temelja promijenio. Za Domagojeva nasljednika kneza Iljka vrati se iz Carigrada u Hrvatsku sin Trpimirov knez Zdeslav i protjera Iljka. Sada je hrvatska službena politika punim jedrima zaplovila u bizantske vode. Sa Zdeslavom dodjoše u Hrvatsku grčki časnici i svećenici. Zdeslav je nakanio katoličku crkvu u Hrvatskoj podpuno podložiti carigradskom patrijarhu. Bizantom je tada vladao moćni i veliki car Bazilije I., i na njegov ugled i njegovu vojničku moć oslanjao se Zdeslav

u svojoj politici. Ali baš kada je izgledalo, da je Bizant u Hrvatskoj i u političkom i u crkvenom pogledu potpuno pobijedio, Hrvati, koji nikako nisu htjeli prići carigradskoj orijentaciji, podigoše ustanak protiv Zdeslava i njegovih bizantofila, i u tom ustanku izgubi Zdeslav kneževski prijestol i glavu. Vodja ustanka bio je jedan od hrvatskih narodnih prvaka imenom Branimir.

Tom zgodom potrebno je istaknuti, da priča o nekom pasivnom »podpadanju« Hrvata pod uticaj Rima ne odgovara istini. U vrijeme Branimirova ustanka bio je uticaj Bizanta u Hrvatskoj pretežniji i u političkom i u crkvenom pogledu, a uticaj Rima prilično slab. Branimirov ustanak dokazuje, da Hrvati nisu bili pasivan narod, koji uticaje trpi, dade se od njih voditi, pod njih »podpada«, da Hrvati dakle nisu bili puki objekt povjesnoga zbivanja, nego su sami stvarali povjesne činjenice, koje su njihovim duhovnim i političkim sklonostima odgovarale. Hrvati su se baš u času, kada je Bizant bio jači, vlastitom pobudom opredijelili, za Zapad i u povodu toga svoga slobodnog opredjeljenja, a ne »podpadanja«, pošli u krvavu borbu s pristašama bizantofilske struje,

koja je bila na vlasti. Tu borbu Hrvati su vlastitom svojom snagom i bez ičije pomoći odlučili za se, u času, kada Rim nije mogao na razvoju prilika u Hrvatskoj sam ništa promijeniti.

Nije prema tome čudo, da je radost Rima nad uspjehom Branimirova ustanka bila neobično velika. Papa Ivan VIII. u zanosu radosti, što se jedan mladi i krepki narod vlastitom snagom istrgao iz neželjena zagrljaja Carigrada, na samo Spasovo u Rimu služi misu zahvalnicu na grobu sv. Petra, blagoslivlje Branimira, blagoslivlje narod i zemlju hrvatsku. Svoju poslanicu papa ovako naslovljuje: »Uzvišenom knezu Branimiru, milom sinu našemu!«. Papa znade, da su se smioni hrvatski borci izložili velikoj opasnosti, kada su se usudili protjerati pristaše silnoga cara Bazilija, te ih hrabri, da u toj slavnoj borbi ustraju do kraja. Da tada Bazilije nije morao svoju glavnu vojničku snagu baciti u rat protiv Arapa, Hrvati bi sigurno s njime morali povesti borbu na život i smrt. Arapska je opasnost medjutim prisilila Bazilija na popuštanje, tako da je privremeno popustila i napetost izmedju Carigrada i Rima, te je čak za neko vrijeme došlo do sporazu-

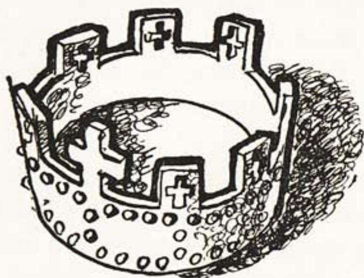
ma medju njima. U skladu s ovakovim razvojem prilika car je Bazilije naložio dalmatinskim gradovima, da danak, što su ga do sada plaćali njemu, od sada plaćaju hrvatskome knezu u znak novoga mira i prijateljstva te kao odštetu za upotrebu svojih zemljišta na tlu hrvatske države.

Hrvati, kao narod svijestan svoje samobitnosti, iako su bili uvjereni pristaše Rima, voljeli su u crkvi slušati službu Božju na jeziku, koji su razumjeli, na jeziku materinskom. Branimir sam bio je branitelj hrvatskoga bogoslužja, a tako zaslužnom čovjeku Rim nije zaista mogao ništa odbiti. Tako se desilo, da je papa Ivan VIII. protiv svih ustaljenih običaja, kojih se inače držala rimska crkva, u Hrvatskoj dozvolio hrvatsko bogoslužje. Ma koliko mi inače imali shvaćanja za univerzalističke tendencije sredovječnog katolicizma, taj uspjeh nas ipak ispunjava ponosom, jer znači nešto, što je jedinstveno u povijesti rimske crkve. Taj uspjeh bio je nažalost i jedan od razloga ljute borbe, koja se kasnije u Hrvatskoj razmahala izmedju pristaša latinskog i hrvatskog bogoslužja, a koja je slabila državu.

Pored ove pobjede na crkvenom polju, Hrvati su za vrijeme Branimirovo zabilježili sjajan uspjeh i na vojničkom polju u borbi protiv Mlečana. Mletački duždd Petar Candiano poveo je svoju mornaricu u borbu protiv Neretljana. Kod Makarske dočeka ga hrvatska ratna mornarica i tu se zametne žestoka borba. Mlečani doživješe strahovit poraz, tako da je i sam duždd izgubio glavu. Bilo je to god. 886. Poslije ovoga poraza pristane mletačka republika, da hrvatskom vladaru plaća danak za slobodnu plovidbu duž hrvatske obale.

Vladanje kneza Branimira ispunjeno je prema tome ovim važnim dogadjajima i činjenicama: oslobodjenjem od bizantskog uticaja i vrhovničtva, konačnim priklanjanjem Zapadu, srdačnom suradnjom sa Rimom, odobrenjem hrvatskoga bogoslužja i vojničkom pobjedom nad Mletcima.

Nakon Branimirove smrti zavlada Hrvatskom Trpimirović Mutimir, koji se u politici držao Branimirovih smjernica i vladao mirno bez većih potresa do god. 910.

HRVATSKI KRALJEVI

Tomislav

Od Trpimira pa do Tomislava Hrvatska je u svome razvoju pokazivala stalnu uzlaznu liniju. U duhovnom pogledu Hrvati su se sve čvršće povezivali sa svijetom zapadno-kršćanske uljudbe uza sve časomične obrate, a u vojničkom i političkom pogledu postigli su značajne pobjede i uspjehe. Na čelu zemlje i naroda nalazile su se snažne ličnosti, kojima se nije osporavalo pravo vladanja i zapovijedanja, a koje su to svoje pravo vršile odlučno i uspješno. Nakon pojedinačnih privremenih kriza ozdravljenje bi uslijedilo vrlo brzo kao što je to redovno slučaj kod zdravih organizama.

Nakon smrti Mutimirove knez Tomislav prima jaku i uredjenu državu, i ta činjenica omogućuje mu izvršenje povjesne misije: on je suzbio dvije snažne ofenzive na Jadran, madjarsku i bugarsku. Time je obranio hrvatski životni prostor i očuvao ga za hrvatski narod.

Madjari su kod svoga ulaska u Panonsku nizinu početkom X. vijeka bili divlji konjanički narod, koji se sastojao od mješavine tursko-tatarskih i finsko-ugarskih rasnih sastojaka. Sve do svoga pokrštenja Madjari su bili ratoborni i pljačkaški nomadi, koji su za Evropu značili veliku opasnost. Ušavši u Panonsku nizinu oborili su moravsku državu i počeli se zalijetati u Njemačku i Italiju robeći i paleći. Na svojim pohodima prolazili su kroz Posavsku Hrvatsku, koja je na taj način ljuto stradavala. U svojoj nevolji obrati se Posavska Hrvatska na svoju posestrimu-kneževinu Bijelu Hrvatsku i njenoga kneza Tomislava, za kojega stari kroničar kaže, da je bio »jak i snažan u hrvanju«. Tomislav se utoliko radije odazvao tome pozivu, što su se Madjari znali preko Gvozda zalijetati i u njegovu kneževinu, i ugrožavati je. U sukobu s ratobornim i moćnim Madjarima pokazala se hrvatska ratnička snaga u svom svome sjaju. Vojsci kralja Tomislava uspjelo je ne samo odbiti napadaje Madjarske na Bijelu Hrvatsku, već je ona prešla i sama u napadaj protjeravši Madjare iz Posavske Hrvatske, te konačno uspostavila čvrstu i sigurnu

granicu na Dravi. Tim Tomislavljevim pobjedama spašena je ne samo Hrvatska nego i Italija, tako da se može reći, da je taj hrvatski uspjeh bio od evropskog značaja.

Kako su se Hrvati mogli pobjedonosno oprijeti tako moćnom protivniku kao što su to bili Madžari? Odgovor na to pitanje daje nam Tomislavljev suvremenik bizantski car Konstantin Porfirogenet, koji piše, kako je Hrvatska tada raspolagala golemom ratnom snagom od 100.000 pješaka i 60.000 konjanika, a na moru je imala 80 velikih i 100 manjih ratnih brodova. Za ondašnje prilike Hrvatska je s tom svojom ratnom snagom bila prava velika vlast.

S ovom vojničkom moći mogla je Hrvatska riješiti još jedan zadatak, pred koji ju je povijest postavila. U središnjem dijelu Balkanskoga poluotoka postojala je mlada i krepka bugarska država, koja je baš u doba Tomislavljevo doživjela vrhunac svoga uspona pod velikim carem Simeunom. Politički cilj, koji je car Simeun sebi postavio bio je dostojan njegove snage: uništiti bizantsko carstvo, i Bugarsku učiniti nasljednicom njegove moći i bogatstva. U više navrata bugarski je car razbio bi-

zantske vojske i osvanuo pod samim Carigradom. Bizant je kao guja u procjepu siktao i tražio pomoć na sve strane pa i kod rimskoga pape. U svojoj nevolji Bizant je pokazao veliku ljubaznost i prema Hrvatima prepustivši Tomislavu dalmatinske otoke i gradove, samo da bi u borbi s Bugarima stekao u njemu prijatelja i saveznika. Kralj Tomislav kao mudar i pronicav državnik izrabio je politički položaj na Balkanu bez premišljanja, shvativši, da je dužnost odgovornog državnika, iz svake političke konstelacije izvući najveću moguću korist za svoj narod. Ujedinivši Posavsku i Bijelu Hrvatsku u jednu cjelinu i pripojivši svojoj državi dalmatinske otoke i gradove Tomislav je postigao najveći teritorijalni uspjeh hrvatske povijesti: od Jadranskih otoka pa do Drine, od Drave pa do Skadra sve je to bila jedna jedinstvena hrvatska država s jednim državnim poglavarom i s vojskom, koja je bila dovoljno snažna, da granice države obrani i od najmoćnijih susjeda.

Nakon svih tih vojničkih i diplomatskih uspjeha proglasi se Tomislav god. 925. hrvatskim kraljem, a rimski ga papa prizna. Ali sada se približila gra-

nicama Hrvatske oluja sa Istoka. Sreća je bila po hrvatski narod, da je tu oluju dočekao ujedinjen i organiziran u moćnu i sredjenu državu pod vrsnim i snažnim vodjom. Bugarski car Simeun, slijedeći uporno svoju misao uništenja Bizanta, htio je prije konačnoga obračuna s tim svojim glavnim neprijateljem kazniti nestalne i prevrtljive srpske knezove, koji su mu tim svojim osebinama remetili političke i vojničke planove. On iznenada osvane s jakom vojskom u Srbiji. Srpski velikaši ne usudiše se uopće oprijeti mu se, već jedni prebjegoše u Hrvatsku, a drugi mu se pokloniše. Hrvatski kralj Tomislav gledao je zabrinutim okom neprestani rast i velike uspjehe bugarske države pod Simeunom, i u njima nazrijevao buduću opasnost za Hrvatsku. On je znao, da poslije svih postignutih uspjeha Bugarska ne će moći stati na pola puta i ostaviti pored sebe moćnu hrvatsku državu, koja bi joj mogla osporiti gospodstvo nad Balkanom u slučaju propasti Bizanta. Trebalo je dakle Simeunu obračunati i s Hrvatskom! Povod za to se lako našao, kad je Tomislav pod svoje okrilje i zaštitu primio srpske bjegunce. Dvije godine vršio je bugarski car vojničke

pripreme, da savlada Hrvate. Konačno god. 926. krene velika bugarska vojska pod vojskovodjom Alagoboturom na Hrvate. Došlo je do krvavoga sraza hrabrih i neustrašivih protivnika, i bugarska vojska doživi težak poraz. Za bugarskog cara Simeuna ta je hrvatska pobjeda značila sudbonosan udarac i uništenje sna o gospodstvu nad Balkanom. Papa Ivan X. nakon ovoga je sukoba posredovao, da se izbjegne borba na život i smrt izmedju ova dva plemenita i hrabra kršćanska naroda, i zaista mu je uspjelo, da je izmedju Bugarske i Hrvatske sklopljen mir. Tomislav je sada nakon što je pobjedom osigurao i svoju istočnu granicu te vjerujući u svoju snagu bio spreman prepustiti Bizant njegovoj sudbini. Car Simeun nažalost nije dospio da satre glavu bizantskoj zmiji, jer ga je u tom naumu spriječila smrt god. 927.

Kralj Tomislav imao je i na području unutrašnje politike riješiti jedno teško pitanje, najosjetljivije u staroj hrvatskoj povijesti, a to je bilo pitanje odnosa izmedju splitske nadbiskupije, oko koje su se okupili pristaše latinskog bogoslužja, i ninske biskupije, koja je okupila oko sebe pristaše hrvatskog bo-

gosližja, i koja je prije pripojenja dalmatinskih gradova imala crkvenu vlast na čitavom području hrvatske države.

Činjenice, o kojima je kralj Tomislav kao hrvatski državni poglavar morao voditi računa, bile su ove: hrvatska je država morala imati izlaz na Jadransko more, i zato su joj dalmatinski gradovi bili bezuvjetno potrebni. Odlučan čimbenik pri političkom opredjeljivanju tih gradova bili su crkveni glavari, koji su bili tijesno povezani s rimskim papom, do čije je naklonosti Tomislavu moralo biti mnogo stalo, jer je sredovječna katolička crkva bila ne samo duhovna nego i politička velevlast prvoga reda. Osim toga dalmatinski su gradovi bili mjesto neposrednoga dodira Hrvata sa svijetom zapadno-evropske uljudbe. Odbiti se od toga svijeta značilo bi za Hrvate ni više ni manje nego doći pod uticaj Bizanta i utonuti u balkanskom barbarstvu. Iz ovih razloga kralj je u sporu Splita i Nina stao na stranu Splita, iako ne bez stanovitih ograda. Splitu je priznato crkveno prvenstvo u hrvatskoj državi, ali pristašama latinskog bogoslužja ipak nije uspjelo iz hrvatskih crkava potpuno istisnuti hrvatski jezik. Ta suprotnost Splita i Nina ostala je i

dalje neuralgična tačka hrvatske unutrašnje politike. Dok je na čelu države stajala ličnost snage i ugleda Tomislavljeva, ta suprotnost nije mogla značiti neku veću političku opasnost, ali čim bi se pokazala slabost na vrhu države, ova bi suprotnost postala klicom narodnog i državnog raspadanja.

Kralj Tomislav umro je kratko vrijeme iza kako je održan splitski crkveni sabor, na kojemu je Split iznio pobjedu nad Ninom t. j. 928. Njegovo doba svakako je najsjajnije razdoblje hrvatske povijesti: vanjski neprijatelji su pobijedjeni, u državi je bio red i blagostanje, Hrvatska je posjedovala čitavu dalmatinsku obalu s otocima, a najteža unutrašnja pitanja rješavala su se uslijed autoriteta i mudrosti državnoga poglavara bez krvavih sukoba. Iz svih tih razloga Hrvatska je tada bila najjača i najuredjenija država na Balkanu i uopće na jugo-istoku Evrope.

Svadja medju braćom

Prvi nasljednici Tomislavljevi održali su Hrvatsku na onoj visini, na kojoj je bila za vrijeme prvoga kralja. Red nije nigdje narušavan, trgovina i pomorstvo razvijali su se povoljno, zemljom je vladalo lijepo blagostanje kao i mir, što ga daje osjećaj snage i moći. Tako je to trajalo do polovine X. vijeka, a onda se nad Hrvatsku nadviše teški oblaci, pojaviše se prvi znaci unutrašnje nesloge, koja je svojim daljnjim razvojem upropastila hrvatsku slobodu, moć i nezavisnost.

Najznačajniji dogadjaji u istočnom susjedstvu Hrvatske bili su opadanje Bugarske za Simeunova nasljednika, i s tim u savezu ojačanje bizantske moći i oslobodjenje Srba od bugarske vlasti pod Časlavom, koji je priznavao bizantsko vrhovništvo.

Neredima u Hrvatskoj — kao i u većini sredovječnih država evropskih — bile su krive dinastičke borbe. Nasljedno pravo nije bilo tako precizno izra-

djeno, da bi isključivalo sukobe medju pretendentima na prijestolje, i to je bio glavni izvor nevolja: svaki je pretendent nasljedno pravo tumačio u svoju korist, svaki je gledao samo na svoje osobno pravo, a na pravo cjeline, na pravo države, da se čuvaju temelji njene snage i moći nije se nitko osvrtao. Posljedice nisu izostale.

Kad je izbila borba izmedju kralja Miroslava i Mihajla Krešimira, uz kojega je stajao moćni ban Pribina, pojavi se na hrvatskim obalama opet mletačka ratna mornarica, koja se za vrijeme Tomislava i njegovih prvih nasljednika držala na pristojnoj udaljenosti. Mlečani su se ipak preračunali u vremenu, jer Hrvatska je desnica još uvijek bila krepka i snažna. Neretljani odbiše mletačke napadaje i mletačko se brodovlje god. 948. moralo bez slave i uspjeha vratiti odakle je došlo.

Srpski knez Časlav takodjer se sada pojavio na popreištu. Baš u doba, dok je Hrvatska bila u jeku najvećih unutrašnjih borbi, on od nje otrgne Bosnu i Neretvansku krajinu. Medjutim Srbima nije bilo sudjeno dugo uživati plodove te otimačine. Čim su se unutarnje borbe u Hrvatskoj završile smrću kralja

Miroslava i pobjedom Mihajla Krešimira II., Hrvatska navali na Srbiju i ponovno osvoji krajeve, koje je Časlav od nje otkinuo.

Hrvatska je svoju unutrašnju krizu preboljela bez težih posljedica i protivnici se njome nisu mogli okoristiti.

Mihajla Krešimira II. naslijedi Stjepan Držislav. Za njegovo vrijeme Bugarska moć doživi svoje uskrsnuće pod kraljem Samujlom. Kako je time za Hrvate nastala slična opasnost kao za vrijeme cara Simeuna, oni se radi neposredne opasnosti, koja im je prijetila od Samujla opet povezaše s Bizantom. Car Samujlo provali na to u južnu Hrvatsku, pohara južne primorske oblasti i osvoji Bosnu. Jedino su tvrdi gradovi mogli prkositi njegovoj moći. Dok su Bizant, a s njime i Hrvatska muku mučili s carem Samujlom, osiliše se Mletci pod vrlo sposobnim i odlučnim duždem Petrom Orseolom, koji je odkazao plaćanje danka Hrvatskoj. Za izravnu akciju protiv Hrvatske smatrao je, da za sada nije došao čas. Trebao je da umre kralj Stjepan Držislav, da u Hrvatskoj buknu teški nemiri i dinastički sukobi izmedju sinova Držislavljevih Svetislava Suronje na jednoj, a Krešimira i

Gojslava na drugoj strani, pa da se mletačko brodovlje god. 1000. pojavi opet u hrvatskim vodama. Za vrijeme Tomislavljevo Hrvatska je državna politika kao jedan od svojih najglavnijih ciljeva smatrala vezanje dalmatinskih gradova uz Hrvatsku i to ne samo vojničkom moći nego i prijateljstvom i duhovnim sljubljivanjem. Baš u savezu s tim ciljem Tomislav je stao uz Split protiv Nina. Za duhovno sjedinjavanje tako raznorodnih elemenata kao što su to bili obrazovani i uljuđeni dalmatinski trgovci Romani i ratnici Hrvati bilo je medjutim potrebno vrlo mnogo vremena, obzirnosti i mudrosti, a osim toga bilo je potrebno i to, da Hrvatska za čitavo to vrijeme ostane zemlja reda i stege, zemlja zakona te čvrste i pravedne vlasti, jer jedino su pod tim uvjetima dalmatinski gradovi sa svojim jakim i osjetljivim trgovačkim elementom nalazili računa, da se s Hrvatskom vežu. Čim su nastali neredi u Hrvatskoj, čim je tu zavladala anarhija i otimačina, čim se rasplamsala unutrašnja borba sa svim svojim slijepim i krvavim strastima, dalmatinski su gradovi zatražili od Petra Orseola, da ih zaštiti od »bijesa hrvatskoga«. Da se mletački dužd

nije dao u tom pogledu moliti, stvar je sasvim prirodna. On s moćnim ratnim brodovljem zajedri uz blagoslov Bizanta prema hrvatskim obalama. Hrvatska je u to vrijeme bila u bijednom položaju: oslabljena dinastičkim borbama, zadojena ubitačnom stranačkom mržnjom, kojom su se braća do smrti mrzila i zarazila sav narod hrvatski, mržnjom, koja ih je učinila slijepima za najviše državne interese, ta i takva Hrvatska sa svojim jadom, neredom i neslogom nije bila protivnik, koji bi se mogao oprijeti poduzetnom mletačkom duždu. Nekoć slavnoj hrvatskoj pomorskoj bojnoj sili nigdje nije bilo ni traga ni glasa, kad je Petar Orseolo plovio po hrvatskim vodama primajući poklonstvene deputacije dalmatinskih gradova te rušeći i paleći one, koji mu se kao Korčula ne htjedoše pokoriti. A članovi hrvatskog vladalačkog doma? I oni, koji bi se radije bili živi medjusobno izgrizli, nego da jedan drugome popuste, pohitaše sada da ponude mir i prijateljstvo oholome duždu, a on ih prezirno odbije! Tako je duboko Hrvatska pala od Tomislavljeva vremena! Hrvatska je izgubila Dalmaciju sa svim otocima i gradovima, a kako je baš taj

dio njena državnoga područja bio najnapredniji i najbogatiji, a osim toga značio i neposredan duhovni i trgovački dodir sa Zapadom, to je Hrvatska time izgubila jedan od glavnih stupova i izvora svoje moći, uljudbe i blagostanja.

Makar kako ga šibala nesreća, Krešimir III. se ipak nije htio ni mogao pomiriti s time, da se odrekne dalmatinskih gradova. On je na njih vršio pritisak, uznemirivao ih na sve moguće načine, pa i navaljivao na njih, i zaista mu je uspjelo, da poneke opet priključi svojoj državi. Učinio je to protiv Mletaka i protiv Bizanta, koji je upravu Dalmacije povjerio Mletcima. Kako je Bizant već bio obračunao s bugarskim carem Samujlom, našao se opet u punoj snazi. Kad je i Srijem, posljednji ostatak nekoć moćnog bugarskog carstva, podložen Bizantu, ne preostade ni Krešimiru drugo nego da prizna bizantsko vrhovničtvo. Da nesreća bude potpuna, navališe i Madžari sa sjevera, otkinuše od Krešimirove države Posavsku Hrvatsku i dadoše je potomcima Svetoslavljevim, koji su se pred Krešimirom bili sklonuli najprije u Mletke, a onda kao štićenici Madžarske zavladali u Posavskoj Hrvatskoj. Tako je jedinstvena

Tomislavljeva država opet razdvojena u dva samostalna dijela. Kako su tadašnje političke prilike u Bizantu i Mletcima bile pune iznenadnih preokreta, tako se mijenjala i situacija Hrvatske. Pojedini dalmatinski gradovi neprestano su prelazili iz ruke u ruku, da pod Krešimirovim nasljednikom Stjepanom I. zbog opadanja i rasula bizantske moći pripadnu Hrvatskoj izuzevši grad Zadar.

Prilike u katoličkoj crkvi u to su vrijeme radi pokvarenosti mnogih svećenika i crkvenih glavara bilo vrlo loše, te pod papom Leonom IX. započne snažni crkveni reformni pokret sa svrhom, da prilike kod svećenstva sredi i crkvu osposobi za velike zadatke, koje je bila zvana rješavati. Kad se taj reformni pokret najviše razmahao u Evropi, stupio je na hrvatsko prijestolje kralj Petar Krešimir IV., uskrisitelj i obnovitelj hrvatske snage i veličine.

Petar Krešimir IV.

Sa žalošću moramo konstatirati, da su povjesni podatci o tome velikom hrvatskom kralju vrlo mršavi i često tako nejasni, da se oko njega i to naročito oko zadnjih godina i dana njegova vladanja spleo čitav niz povjesnih hipoteza, o kojima naši najistaknutiji povjesničari nisu složni.

Sigurno je medjutim to, da je njegovo vladanje krunisano velikim političkim uspjesima. Još u prvom razdoblju njegova kraljevanja pojavljuje se u Dalmaciji papinski legat Majnard kao vjesnik reformnih crkvenih ideala. U tadanjoj katoličkoj crkvi pobijale su se dvije stranke. Jedna je bila reformna, koja je tražila stroži život svećenika te jaku i jedinstvenu stegu u svoj crkvi i obrazovanost i prosviječenost kod crkvenih glavara, a druga je bila protureformna i držala, da se ne treba prenapeti u postavljanju tako strogih zahtjeva, i da bi stvari lijepo po starom mogle teći i dalje. Borba izmedju te dvije

stranke zaoštrila se toliko, da je svaka od njih birala svoga papu i to reformna Aleksandra II., a protustranka Honorija II. Protureformna stranka imala je i u Hrvatskoj svojih zastupnika, a na čelu joj je bio neki Vulfo. Kad su reformisti u krilu katoličke crkve pobijedili, uhvaćen je spomenuti Vulfo, lišen svećeničkog čina, javno išiban, na čelo mu udaren žig usijanim željezom i osudjen na doživotnu tamnicu. Kako se vidi, borba je vodjena bez milosrdja i sentimentalnosti. U toj borbi stajao je Petar Krešimir na strani reformista. Kako se slobodno shvaćanje svećeničkoga poziva udomilo naročito medju pristašama glagoljice, koji su bili pomognuti i jakom političkom strujom, oličenom u tzv. narodnoj stranci, sigurno je, da je ta borba i te kako razdirala hrvatsku državu. Znak je velikog autoriteta i moći kralja Krešimira IV., da za vrijeme njegova vladanja ona nije mogla dovesti do oslabljenja hrvatske države ni spriječiti njeno širenje na kopnu i na moru. Opredijelivši se za reformnu stranku Krešimir IV. stvorio je povoljnu psihološku situaciju izmedju hrvatske države i dalmatinskih gradova privezavši ih čvrsto uza se. Za njegovo

doba podižu se u Hrvatskoj mnogi novi benediktinski samostani, a stari se obnavljaju i prepravljaju. Ti samostani bili su ognjišta kulture i rasadišta prosvjete, rada i blagostanja. Kako je Bizant prekinuo veze s papinskim Rimom, a Krešimir IV. uspio uspostaviti prijateljstvo i tijesnu duhovnu vezu izmedju predstavnika hrvatske državne vlasti i predstavnika rimske crkve u Dalmaciji, mi vidimo Dalmaciju kao dio hrvatskoga kraljevstva, a sam kralj hrvatski nosi službeni naziv »rex Croatorum et Dalmatinorum«. Jadransko more on naziva »našim dalmatinskim morem«.

Na početku vladanja Krešimirova Posavska je Hrvatska bila odcijepljena od Dalmatinske. U Posavskoj Hrvatskoj vladao je Svetoslavović Zvonimir. Dokaz je visoke državničke mudrosti Krešimirove, da je on uspio sprovesti sjedinjenje tih dijelova hrvatske cjeline ne prolivši ni kapi krvi. On je sklopio sa Zvonimirom kao vladarem Posavske Hrvatske sporazum, po kome je Zvonimira imenovao svojim suvladarom i nasljednikom uz uvjet, da se Posavska Hrvatska združi s Dalmatinskom Hrvatskom u jednu cjelinu. Na taj je na-

čin uspješno riješio jedno bolno hrvatsko pitanje.

Krešimir je stekao hrvatskoj državi i Bosnu do Drine. Kako nam o tome nedostaju bilo kakove pobliže vijesti, mi ne znamo, da li je to učinjeno mačem ili na sličan način, kako je stečena Posavska Hrvatska.

Da kralj Krešimir IV. nije bio samo veliki autoritet i spretan političar nego i sposoban vojnik, to je sigurno. Njemački povjesničar Büdinger, veli o njemu ovo »Petra Krešimira treba shvatiti kao vladara, kod kojega prevladjuje sklonost za ratovanje«. Da je vojnička snaga njegova bila velika, i da je on bio i te kako spreman, da je upotrijebi, ako bi to prilike zahtijevale, dokazom je ovaj dodatak ispravi, kojom potvrdjuje posjede nekoga samostana: »Drzne li se tkogod, zaveden djavlom, da povrijedi ovo darovanje, neka zna, da treba da bude, prezirući naše prijateljstvo, jači od nas«. To su ponosne riječi čovjeka, koji je ratnik i vojnik po krvi. Da su nam nešto obilnije vijesti iz dobe njegova vladanja, mi bismo sigurno imali koju sjajnu stranicu hrvatske ratničke povijesti više.

Pod konac Krešimirova vladanja doživljuje Bizant preporod svoje vojničke moći i pobjedom nad Bugarima i Dukljanima postaje opet glavna politička sila na Balkanu. Kako je Krešimir time, što je zavladao Dalmacijom, otkinuo od Bizanta posjed, koji je Bizantu bio dragocjen, Bizant je prema Krešimiru bio neprijateljski raspoložen. Budući je Krešimirova snaga bila suviše velika, a da bi je Bizant sam mogao slomiti, on sklapa savez s Normanima u Italiji i uspije ih nagovoriti, da napadnu na Dalmaciju. Iz doba meteža, koji su nastali dolaskom Normana u dalmatinsko more Krešimirovo, nemamo nikakovih jasnih vijesti, ali u to doba nestaje iz povjesnih izvora imena Krešimirova. O njegovoj sudbini za posljednjih dana njegova života medju našim povjesničarima postoje razna i suprotna mišljenja. Neki drže, da su ga Normani na prevaru zarobili. Kralj Petar Krešimir IV. umro je koncem godine 1074., a Dalmacija je opet privremeno otrgnuta od Hrvatske.

Dimitrije Zvonimir

Dimitrije Zvonimir spada medju najveće hrvatske kraljeve. Po državničkoj pronicavosti i dalekovidnosti on je potpuno ravan Tomislavu i Krešimiru IV. Za njegova vladanja Hrvatska je doživjela svoje najsretnije i najsmirenije dane.

Kad je on stupio na prijestolje bio je rimski papa njemački kardinal Hildebrand pod imenom Grgura VII. Čovjek goleme duhovne snage, čvrste vjere u uzvišenost papinskoga poziva, herojska i tvrdokorna priroda nošena idejom, da papa kao predstavnik božanske vlasti na zemlji ima dužnost donijeti mir i pravdu ispaćenom čovječanstvu, te da njemu kao predstavniku duhovne vlasti pripada pravo vrhovničtva i nadzora nad svakom svjetovnom vlašću. Protivnik, koji mu je to pravo osporavao, bio je njemački car Henrik IV., i sve evropske države, svi predstavnici bilo koje političke vlasti bili su postavljeni pred

pitanje, za koga će se opredijeliti: za prvenstvo duhovne vlasti ili za prvenstvo svjetovne vlasti! U tom svjetskopovjesnom sukobu Dimitrije Zvonimir, ispravno procijenivši hrvatske interese, već se od prvoga časa opredijelio za Grgura VII. i stao odlučno na njegovu stranu. Razlog tome opredjeljenju moramo tražiti kako u samoj uzvišenosti ideje, koju je Grgur VII. zastupao, tako i u činjenici, da su dvije političke sile, koje su Hrvatskoj osporavale dragocjeni posjed Dalmacije, Bizant i Mletci, bile u protivnom taboru. Grgur VII. podijelio je Zvonimiru znakove kraljevske moći: zastavu, mač, žezlo i krunu, te se obvezao, da će njega i njegovu državu svakom prilikom štititi, a za uzvrat obvezao se Zvonimir, da će Grguru kao predstavniku božanske vlasti crkve biti uvijek vjeran i u svome se vladanju ravnati načelima, što ih crkva katolička priznaje svojima. U svojoj prisezi Zvonimir veli ovo: »Gojit ću pravdu, branit ću crkve, gledat ću, da biskupi i svećenici čisto i dostojno živu, štitit ću siromahe, udovice i sirote, ne ću dopuštati, da se ispravno sklopljeni brakovi razrješuju, opirat ću se prodavanju ljudskoga roblja i pokazat ću se

s Božjom pomoću voljan u svemu, što je pravo«.

Odnos izmedju Grgura VII. i hrvatskoga kralja Zvonimira ostao je do kraja njihova života čist i nepomućen. Oba muža bila su ličnosti čvrsta značaja i tvrde riječi, u svim burama i olujama svjetske politike oni su ostali vjerni jedan drugome.

Već kod Zvonimirova nastupa kraljevske vlasti vidimo Dalmaciju čvrsto povezanu s Hrvatskom i dijelom njena državnog područja. Znači dakle, da u njoj više nije bilo ni Normana ni Mlečana. Šta je te grabežljivce moglo ponukati, da je prepuste Zvonimiru? Hrvati bez Dalmacije nisu imali mornarice, koja bi ih mogla protjerati. Normane i Mlečane uklonila je iz Dalmacije riječ silnoga i moćnoga pape, jer je papa sam garantirao nepovredivost granica hrvatskoga kraljevstva. Ta garancija sačuvala je Zvonimirovu državu svake opasnosti izvana, i tko god bi se počeo baviti mišlju, da Zvonimira napadne, naišao bi na nepobjedivu zapreku u volji i odluci Grgura VII. Tako npr. furlandski grof Vecelin. Kad je on spremao navalu na Hrvate, dobio je poruku Grgura VII., u kojoj mu se pored

ostaloga stavlja na znanje i ovo: »Znaj, da ti se vrlo čudimo, što sada hoćeš da ustaneš protiv onoga, koga je apostolska vlast metnula za kralja u Dalmaciji. Zbog toga te opominjemo i u ime sv. Petra naredjujemo ti, da se ne usudiš više dići oružje na spomenutoga kralja znajući, što god budeš učinio njemu, da ćeš bez sumnje učiniti Apostolskoj Stolici. Ako li se usudiš prkosno raditi protiv naše zapovijedi, tada znaj, da ćemo protiv tvoje drzovitosti izvući mač sv. Petra«. Pred ovako jasnim riječima lecnuo se poduzetni grof i ostao miran kao janje.

Uživajući tako moćnu zaštitu mogao se kralj Zvonimir podpuno posvetiti unutrašnjem sredjivanju svoje države. On je bio čovjek prave kršćanske dobrote i samilosti, a njegov osjećaj pravde bio je toliko dubok i jak, da je o njemu u narodu hrvatskome stoljećima ostala živa predaja. Kronika popa Dukljanina crta živim i zanosnim riječima njegovo vladanje ističući, kako je crkve štovao i ljubio, kako je dobre pomagao, a zle progonio, kako su ga dobri ljubili, a zli mrzili, jer nije mogao zla vidjeti. Zemlja je bila vesela i sretna, puna svakoga dobra, a gradovi puni srebra i

zlata. Siromašni i ubogi nisu se bojali nasilja bogatih i osjećali su se pred njima sigurni. Sluga se nije bojao, da će gospodar nad njim izvršiti nepravdu, jer ga je štitila kraljeva desnica. Ni najveći velikaš nije se mogao usuditi, da dodje na nezakoniti način do bilo kakova posjeda ili bogatstva, jer niti sam kralj nije ništa nepravedno posjedovao. »I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskošom, ni se nikogar bojaše, ni jim nitkore mogaše nauditi, razmi gnjiv gospodina Boga«. — Možda je pop Dukljanin u svome oduševljenju tu i tamo pretjerao, ali je sigurna činjenica, da je Zvonimir bio kralj-pravednik, da je njegovo doba bilo, ako ne najsjajnije, a ono svakako najsretnije doba, što ga je Hrvatska u svojoj povijesti proživjela, i da je nad kraljevstvom njegovim sjala ljepota i blagost veečri prije olujnih dana.

Kao što je god Grgur VII. pružao Zvonimiru zaštitu, kad god mu je bila potrebna, tako se i Zvonimir spremno odazivao, ako je papi bila potrebna pomoć hrvatske bojne sile. Kad je izbio rat Bizanta i Mlečana kao papinih protivnika s jedne strane protiv Normana kao papinih saveznika s druge strane,

vidimo hrvatsku ratnu mornaricu na djelu. Hrvatsko-normansko ratno brodovlje u bitci kod otoka Krfa god. 1082. iznijelo je pobjedu nad udruženim snagama Bizanta i Mletaka. Bizantski car, da se osveti Zvonimiru, pozvao je Mlečane, da ponovno zavladaju Dalmacijom. Medjutim za živa Zvonimira, i dok je država hrvatska bila jedinstvena, a narod hrvatski složan i spreman na borbu, Mletci se nijesu usudili dirati Dalmaciju, a njihov dužd zadovoljio se time, da samo u teoriji nosi naslov »dux Dalmatiae«.

Kralj Zvonimir, iako vjeran prijatelj pape, bio je prijateljski naklonjen i svećenicima glagoljašima. Sigurno je da su mnogi svećenici Latini iz dalmatinskih gradova paklenom mržnjom mrzili pristaše hrvatskoga bogoslužja podmećući im, da su heretici, a sigurno je i to, da glavni izvor toj mržnji nije bila vjerska gorljivost, nego klikaška zloba. Zvonimir, kojemu nitko nije mogao osporiti čisti katolički osjećaj i vjernost prema rimskoj crkvi, nije se dao zaraziti tom niskom mržnjom. Hrvatski svećenici glagoljaši, koji su u svojoj borbi decenijima stajali osamljeni i nezaštićeni, napušteni čak i od svojih kraljeva, ipak

su tvrdokorno branili pravo djedovske riječi u crkvi i obranili ga. Zvonimir je i njima pružio svoju zašttiu. O njegovoj naklonosti prema glagoljašima svjedoči nam najstariji hrvatski glagolski zapis, koji je sačuvan kod Baške i nosi poznati naziv Baščanska ploča. Taj zapis spominje, kako je Zvonimir darovao zemljište hrvatskom glagoljaškom samostanu sv. Lucije, i u njemu se na hrvatskom jeziku spominje Zvonimirov naslov »kralj hrvatski«. Baščanska ploča čuva se danas u zagrebačkom arheološkom muzeju.

Zadnjih godina njegova vladanja zadesila su Zvonimira dva teška udarca: smrt njegova uzvišenog prijatelja i zaštitnika Grgura VII. i smrt njegova jedinca sina Radovana, koji ga je imao naslijediti na prijestolju. Budući da je pitanje zakonita nasljednika bilo u srednjem vijeku sudbonosna stvar i da je neriješenost toga pitanja mogla upropastiti čitave države, morile su kralja Zvonimira u zadnje dane njegova života teške brige. Kralj Zvonimir »blažene uspomene «umro je god. 1089.

Put u slom

Svaka kuća i svaka gradjevina počiva na svojim temeljima. Sredovječna država bila je medjutim tako čudno političko zdanje, da je počivala na svome vrhu. Kralj, koji je vladao po Božjoj milosti i po načelu legitimiteta, bio je ona tačka, koja je držala na okupu razrožne sile. Njegov odnos prema državi, kojom je vladao, shvaćao se kao odnos vlasnika prema posjedu, koji mu je bio svojina. Kralj je dakle posjedovao svoju državu kao kućevlasnik svoju kuću. Odatle je pitanje zakonita baštinika bilo od najveće važnosti: po pravu nasljedstva sticale su se i gubile u srednjem vijeku zemlje i države. Čim bi se odkrnjio vrh hijerarhičke piramide, što ju je predstavljala sredovječna država, počela bi se sva piramida do samoga temelja rušiti i raspadati kao po nekom prirodnom zakonu.

Poslije smrti Zvonimirove došao je na prijestolje Hrvatske posljednji Trpimirović Stjepan II., čovjek, koji je go-

tovo sav život proveo u samostanu, daleko od svijeta i shrvan teškim bolestima. Sad, kada je stupio na prijestolje, bio je oronuo i nemoćan starac, kojemu nije bilo duga života. Budući da mu je u žilama tekla kraljevska krv Trpimirovića, on je bio od svih predstavnika Hrvatske pa i od same udovice Zvonimirove Jelene Lijepe, sestre madžarskoga kralja Ladislava, priznat kao zakonit nasljednik. Nažalost za nepunu godinu dana preminuo je i on, i Hrvatska je ostala bez kralja, a loza Trpimirovića je sa Stjepanom II. bila izumrla.

Sada nastadoše za Hrvatsku teški dani. Za tadašnje pojmove bilo je neshvatljivo, da se na prijestolje može doći drugačije nego po nasljednom pravu. Po nasljednom pravu pripadala je kraljevska kruna hrvatska po izumrću hrvatske narodne dinastije najprije Zvonimirovoj udovici Jeleni Lijepoj, a poslije nje njenome bratu Ladislavu, madžarskome kralju. Da hrvatski velikaši nijesu bili zadovoljni time, da kruna hrvatska dodje na tudjinčevu glavu, to se samo po sebi razumije. Da nisu bili zadovoljni ni s kraljicom Jelenom vidimo po tome, što je ona morala napustiti Bijelu Hrvatsku i preseliti se u

Slavonsku, koja nije imala značaj središnjega nego periferijskoga dijela hrvatske države, u kojemu je imala nešto privrženika. Hrvatski velikaši, koji nisu htjeli tudjinca za kralja, stajali su pred problemom, kako da kralja postave iz svoje vlastite sredine. Ali sada nije nijedan htio da ustukne pred drugim. Zar je drugi moćniji, zar je hrabriji, zar ja da mu se poklonim? Zašto? I po kojemu pravu? To su bila pitanja, koja je svaki velikaš sam sebi postavljao. I... piramida se počela rušiti. Hrvatska, koja je za Zvonimirova života bila zemlja divnoga reda i blagostanja, sada je postala pravi pakao. Ratnička snaga starog hrvatskog plemstva nestankom dinastije Trpimirovića nije više bila u službi nekog višeg zajedničkog hrvatskog cilja, nije više bila podredjena probitcima hrvatske države, već se okrenula sama protiv sebe i počela samu sebe razdirati i uništavati. Toma Arhidjakon ovako crta razdoblje, koje je sada nastalo u Hrvatskoj: »... pošto je tako izumro sav kraljevski rod, nije više nikoga bilo, koji bi ga imao u kraljevstvu hrvatskom naslijediti. Stoga se porodi medju velikašima kraljevstva teška nesloga. Rastrgani u stranke, sada

je ovaj, a sada onaj iz puke pohlepe za vladanjem sebi prisvajao vlast nad državom, zbog čega preoteše maha nebrojene opačine, pljačkanja, umorstva i legla svih opačina, jer dnevice nije prestajao jedan drugoga progoniti, napadati i ubijati«.

U isto vrijeme čekali su u susjedstvu stari aspiranti na hrvatsko državno područje Bizant, Mletci i Madžarska, i promatrali, kako se vrši proces samoubijstva jednog slavnog ratničkog kraljevstva, koje im je dva stoljeća bilo trn u oku. Čekali su svoj čas. Prvi, koji je zagrabio u tok dogadjaja bio je brat hrvatske kraljice Jelene, madžarski kralj Ladislav, koji je s velikom vojskom provalio u Hrvatsku pozivajući se na svoje nasljedno pravo. On se prošetao kroz Posavsku Hrvatsku, a da nigdje nije naišao na otpor. Hrvatska nije više imala svoje vojske, a ukoliko ju je i imala, ona je baš bila zabavljena uništavanjem same sebe. Kad se Ladislav približio centralnom dijelu države, u brdima iza Gvozda naišao je na mnoga gnijezda otpora. Svaki hrvatski plemić, svako hrvatsko pleme borilo se u svom divljem nagonu za nezavisnošću samo za sebe ne tražeći i ne primajući po-

moći od drugih, s kojima je bilo u smrtnoj zavadnji. Pod takvim okolnostima Ladislav je mogao skršiti jedno po jedno »bijući mnoge bojeve« kako veli ljetopisac Toma. Nakon što je svladao otpor pojedinih nepovezanih i neorganiziranih hrvatskih skupina, Ladislav je prodro na more i približio se području, na koje su Bizant i Mletci, stari saveznici, bili naročito osjetljivi. Bizant je pokrenuo niti svoje daleko razgranate politike, i za čas se iza ledja Ladislavljevih pojaviše divlji Kumani, koji kao saveznici Bizanta provališe u Madžarsku. Sada je Ladislav morao napustiti Bijelu Hrvatsku i vratiti se u Madžarsku. U Posavskoj Hrvatskoj postavio je za kralja svoga sinovca Almoša.

Ladislav je bio vezan provalom Kumana, Bijela Hrvatska bila je slaba zbog bezvladja, koje je u njoj zavladalo i eto prilike Bizantu, da se opet domogne vruće željene Dalmacije. Krajem god. 1091. Hrvatska je rastrgana na tri dijela. U Dalmaciji vlada Bizant, u Bijeloj Hrvatskoj hrvatski velikaši, u Posavskoj Hrvatskoj Almoš. U toj nevolji poče se dio hrvatskih velikaša okupljati oko Petra. plemića danas nam

nepoznata roda i plemena, koga izabraše kraljem godine 1093. Središte toga novog proplamsaja hrvatske volje za nezavisnošću bio je grad Knin. Težnja tih hrvatskih velikaša, da Hrvatska ne podpadne pod tudjega kralja bila je toliko jaka, da su savladali ne samo svoje lične ambicije i svoju taštinu nego su probili i načelo legitimiteta, što je za tadašnja vremena bio svakako smion revolucionaran čin. Već dvije godine iza toga ne vidimo više Almoša u Posavskoj Hrvatskoj. Pod kojim je okolnostima Almoš prebačen opet preko Drave, o tome nam povjesna vrela ništa ne govore, ali je najvjerojatnija predpostavka, da ga je protjerao novi hrvatski kralj Petar.

Nakon smrti kralja Ladislava dodje na madžarski prijestol jedan od najumnijih vladara madžarskih Koloman. On nije htio trpjeti, da se Hrvatska opet osamostali, već provali u nju s golemom vojskom i na Gvozdu sukobi se s onim dijelom hrvatskih velikaša, koji su se bili okupili oko Petra. U tom boju izgubi hrvatski kralj Petar bitku i život godine 1097. i postade kao tragični borac koji je herojski pao u beznadnu boju za nezavisnost, legendarna ličnost

u našoj povijesti. Iza te pobjede sklopi Koloman s Mlečanima ugovor, kojim se obveže, da ne će dirati u dalmatinske gradove, koji se prikloniše Mletcima.

Kao i Ladislav morao je i Koloman prekinuti daljnje učvršćivanje svoje vlasti u Hrvatskoj, jer su se na madžarskoj granici opet prijeteći pojavili Rusi i Kumani. Odlazak madžarskoga kralja upotrijebili su Hrvati u to, da trgnu vlast u domovini na sebe, i kad je Koloman godine 1102. opet krenuo na Hrvatsku, našao je na Dravi hrvatsku vojsku, koja mu je prepriječila put. Na čelu te vojske nije bio hrvatski kralj, nije bio jedan vrhovni zapovjednik, nego su to bila dvanaestorica župana kao predstavnici dvanaest hrvatskih plemena. Postojanje te vojske i njen dolazak na Dravu znak je, da su se prilike u Hrvatskoj počele sredjivati i da su predstavnici hrvatske države makar i kasno postali svijesni svojih zajedničkih probitaka. U toj situaciji Koloman nije smatrao uputnim tjerati mak na konac, a toga istog mišljenja bili su i hrvatski župani, jer su uvidjeli, da se Hrvatska ne bi mogla oprijeti sjedinjenim neprijateljima Bizantu, Mletcima i Madžarima, te tako voditi u isti mah

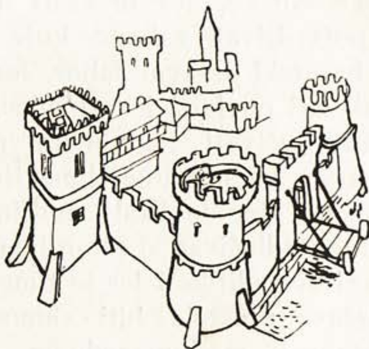
borbu na tri strane i to u času, dok još nije preboljela teške rane što ih je zadala sama sebi u razdoblju bezvladja. Koloman pošalje u hrvatski tabor glasnika, a Hrvati se izjaviše spremnima za pregovaranje.

Na sastanku s kraljem Kolomanom Hrvati s njime izmijeniše poljubac mira i sklopiše ugovor, koji je u hrvatskoj povijesti poznat pod nazivom »Pacta conventa«. Tim ugovorom Hrvatska je sačuvala značaj posebne i od Madžarske odijeljene države, a jedina veza, koja ju je s Madžarskom vezala bila je osoba kraljeva. Ovakav odnos medju dvije zemlje nazivamo personalnom unijom. Hrvatska je sačuvala svoj posebni ustav i svoje posebne zakone, a Hrvati nisu obvezani kralju plaćati porez na zemlju, jer je zemlja samo njihova. Drava prema tome ostaje i nađalje granicom medju dvije države, medju dva ustava, medju dva sistema zakona, od kojih je jedan madžarski, a drugi hrvatski. U Hrvatskoj postoji i nadalje hrvatska vojska kao čuvar njenih granica. Da o samostalnosti Hrvatske ne bude nikakove sumnje, kralj Koloman se obvezuje, da će se kruniti posebnom krunom kao hrvatski kralj i da će po-

slove hrvatske rješavati na hrvatskom državnom saboru. Nakon ovoga sporazuma Hrvati povedoše Kolomana u Biograd na moru, gdje ga svečanim činom okruniše za kralja hrvatskoga.

Godina 1102. ipak znači težak i sudbonosan datum za Hrvatsku. Poslije te godine Hrvatska nije više podpuno suverena država, i njeno je vrhovništvo skučeno. U samoj Hrvatskoj nije se život i nisu se unutrašnje političke prilike ugovorom s madžarskim kraljem ni malo promijenile, jer je hrvatska zemlja zadržala svoje stare gospodare. Ipak u nekim vrlo bitnim državnim pitanjima nisu Hrvati više mogli samostalno odlučivati i to zato, jer je po ugovoru kralj tudjinac bio vrhovni zapovjednik hrvatske vojske, jer je kralj tudjinac imao potvrdjivati zakone, koje je donosio hrvatski državni sabor, jer je on imao davati povlasti i darovnice, jer je on imao uživati razgranate posjede bivše hrvatske narodne dinastije i konačno zato, jer je kralj tudjinac od sada imao odlučivati o pitanjima hrvatske vanjske politike i jer je time hrvatska država prestala biti samostalnim subjektom u medjunarodnom političkom životu. Zato nije pretjerano, ako

o godini 1102. govorimo kao o crnoj godini sloma Hrvatske kao države s neokrnjenim suverenitetom. Taj slom ipak nije značio slom hrvatske narodne snage. Jednom je rečeno, da su države kao tijela smrtne, a narodi kao duše besmrtni. Tako je i hrvatski narod sačuvavši kroz vjekove najtežih i često očajnih borbi svoju bogodanu i besmrtnu dušu opet dočekao čas, kada je — nakon više od osam stotina godina — opet kao samostalan i suvereni državni čimbenik mogao stupiti na europsku političku pozornicu.

„TIPOGRAFIJA" D. D., ZAGREB

